

บทบรรณาธิการ: มานุษยวิทยา อุษาคเนย์ และชาร์ลส์ คายส์

(Editorial: Anthropology, Southeast Asia

and Charles Keyes)

พัฒนา กิติภาษา

พัฒนา กิติภาษา

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2550 ศาสตราจารย์ชาร์ลส์ เอฟ. คายส์ตัดสินใจเกษียณตัวเองอย่างเป็นทางการจากภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยวอชิงตันแห่งเมืองซีแอตเติล มลรัฐวอชิงตัน ประเทศสหรัฐอเมริกา ปีนี้อาจารย์คายส์อายุย่างขึ้นเลขเจ็ดแล้ว ท่านตั้งใจจะลดบทบาทวิชาการของตัวเองลงทั้งในสถาบันการศึกษาต้นสังกัดและวงวิชาการมานุษยวิทยาเอเชียอาคเนย์ศึกษานานาชาติ ซึ่งท่านได้มีส่วนร่วมร่วมทุ่มเทพลังกายและพลังความคิดสติปัญญาในการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องตลอดวิชาชีพของท่าน วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ขอใช้วาระโอกาสสำคัญนี้นำเสนอ “ฉบับพิเศษ...มานุษยวิทยา ภูมิภาคเอเชีย และชาร์ลส์ คายส์” เพื่อร่วมเชิดชูเกียรติและแสดงมุทิตาจิตในทางวิชาการแต่ท่านอาจารย์คายส์ นักมานุษยวิทยาอาวุโสผู้มีคุณูปการต่อวงวิชาการไทยศึกษานานาชาติและมานุษยวิทยาว่าด้วยเอเชียอาคเนย์ศึกษา วารสารฯ ที่อยู่ในมือของท่านเล่มนี้ประกอบด้วยบทความหลักจำนวน 7 เรื่อง เจ้าของบทความทั้งหมดเป็นลูกศิษย์ทั้งสายตรงและสายอ้อมในวงศาวิทยาทางวิชาการของอาจารย์คายส์เอง บทความเหล่านี้มีเนื้อหาและเป้าหมายเป็นเอกภาพในการหยิบยกเอาข้อเขียนวิชาการของอาจารย์คายส์มาเป็นแก่นสำคัญสำหรับการสังเคราะห์ ทบทวน ประเมินค่าเชิงวิพากษ์ และสะท้อนภาพรวมขององค์ความรู้ที่นักเรียนมานุษยวิทยาอาวุโสท่านนี้มอบไว้ให้กับวงวิชาการด้านไทยศึกษาและเอเชียอาคเนย์ศึกษาในช่วงเวลากว่า 4 ทศวรรษที่ผ่านมา พวกเราอ่านงานของครู เรียนรู้จากงานของครู และวิพากษ์วิจารณ์งานของครูควบคู่กันไป

วารสารสังคมศาสตร์ ฉบับพิเศษนี้รับอาสาทำหน้าที่จุดประกาย ถ่ายทอด และเปิดเวทีความคิดเพื่อถกเถียงแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับ “มรดกวิชาการของอาจารย์คายส์” ในภาคภาษาไทยสำหรับนักวิชาการ นักเรียนนักศึกษาและผู้อ่านในแวดวงมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ของบ้านเรา บรรดาเพื่อนนักวิชาการร่วมสมัยและลูกศิษย์ลูกหาต่างก็ตระหนักดีว่า อาจารย์คายส์ตีพิมพ์ผลงานของท่านในภาษาอังกฤษเป็นหลัก ข้อเขียนวิชาการของท่านครอบคลุมปริมนทลองค์ความรู้ด้านไทยศึกษาและมานุษยวิทยาว่าด้วยเอเชียอาคเนย์ศึกษาอย่างลุ่มลึกและกว้างขวาง แต่ยังไม่ได้รับการถ่ายทอดออกมาเป็นภาคภาษาไทยอย่างที่ควรจะเป็น ในวัฒนธรรมวิชาการของบ้านเรานั้น การแปลข้อเขียนวิชาการจากภาษาต่างประเทศเป็นภาษา

ไทยเป็นกิจกรรมทางปัญญาที่สดแสนจะ “แล้งเข็ญและกันดาร” ข้อเขียนของอาจารย์คายส์ทั้งที่ตีพิมพ์ในรูปแบบของหนังสือเล่ม รายงานการวิจัย และบทความในวารสารวิชาการหรือหนังสืออ้างอิงต่างๆ จึงเป็นที่รับรู้กันเฉพาะในแวดวงจำกัด ทั้งยังไม่ได้รับการตรวจสอบหรือประเมินค่าทางวิชาการอย่างจริงจังในวงวิชาการด้านสังคมศาสตร์ของประเทศไทย

อาจารย์คายส์เป็น “คนอเมริกันชนบท” ในความหมายที่ว่าท่านไม่ได้เติบโตในเขตเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมทั้งในระดับประเทศและระดับโลก พื้นเพครอบครัวของอาจารย์คายส์มาจากเมืองเล็กๆ ในมลรัฐเนบราสก้า³ ดินแดนแห่งเกษตรอุตสาหกรรมในเขตที่ราบตอนกลางของสหรัฐอเมริกาอันกว้างใหญ่ไพศาล อาจารย์คายส์เรียนจบปริญญาตรีเกียรตินิยมดีเด่นจากมหาวิทยาลัยเนบราสก้าเมื่อปี พ.ศ. 2492 ท่านเลือกเรียนวิชาเอกมานุษยวิทยาควบคู่กับคณิตศาสตร์ ก่อนที่จะมุ่งหน้าสู่เมืองอิทากะ มลรัฐนิวยอร์กเพื่อศึกษาต่อในระดับบัณฑิตศึกษาด้านมานุษยวิทยาที่มหาวิทยาลัยคอร์เนล ภายใต้ความดูแลของศาสตราจารย์ลอร์ดัน ชาร์ป อาจารย์คายส์สนใจวิชามานุษยวิทยาและเอเชียอาคเนย์มาตั้งแต่เริ่มแรก ท่านเลือกมานุษยวิทยาเป็นวิชาเอกและเอเชียอาคเนย์ศึกษาและภาษาศาสตร์เป็นวิชารอง อาจารย์ชาร์ปเป็นผู้ก่อตั้งและเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาภาควิชามานุษยวิทยาและสังคมวิทยา (พ.ศ. 2479) และโครงการเอเชียอาคเนย์ศึกษา โดยเฉพาะโครงการวิจัยคอร์เนล-ไทยแลนด์ (พ.ศ. 2490) มหาวิทยาลัยคอร์เนลมาตั้งแต่ต้น (Skinner and Kirsch 1975: 14-15) ช่วงที่อาจารย์คายส์เรียนหนังสือที่คอร์เนลในทศวรรษที่ 2503 (1960s) สหรัฐอเมริกาในฐานะยักษ์ใหญ่ในเวทีการเมืองโลกและผู้ชนะจากสงครามโลกครั้งที่สองที่เพิ่งจะจบลงได้สถาปนาตนเองเป็นผู้นำอุดมการณ์โลกเสรีประชาธิปไตยหรือตำรวจโลก รวมทั้งได้เปิดฉากตะลุยสงครามเย็นกับโลกคอมมิวนิสต์อย่างเข้มข้นในช่วงเวลาไม่กี่ปีหลังสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง ที่สำคัญ สนามประลองกำลังของยักษ์ใหญ่แห่งโลกยุคสงครามเย็นก็คือ ดินแดนรอยต่อของอารยธรรมจีน อินเดีย และอารยธรรมหลากหลายของชนพื้นเมืองที่เรียกกันว่า “คาบสมุทรแหลมทอง” “สุวรรณภูมิ” “เอเชียอาคเนย์” “อุษาคเนย์” หรือ “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้” นั่นเอง

ฉากชีวิตในยุคเริ่มต้นเส้นทางวิชาการของอาจารย์คายส์คือ อิทธิพลทาง

เศรษฐกิจการเมืองระดับโลกของสหรัฐอเมริกา สงครามเวียดนาม และยุคสมัยแห่งการพัฒนาเพื่อต่อสู้เอาชนะคอมมิวนิสต์และความยากจนของรัฐบาลเผด็จการทหารในประเทศไทย (โปรดดูบทความของรัตนา บุญมัธยะ ไตสกุล) อาจารย์คายนส์เป็นหนึ่งในบรรดานักศึกษาปริญญาเอกและนักวิจัยจากสหรัฐอเมริกาเดินทางเข้ามาศึกษาวิจัยภาคสนามในประเทศไทยและประเทศอื่นในพื้นที่คาบสมุทรของเอเชียอาคเนย์ เส้นทางวิชาการของท่านเติบโตภายใต้บริบทสงครามเวียดนามและอิทธิพลทางการเมืองการทหารของสหรัฐอเมริกาในภูมิภาคนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าสาขาวิชาการที่เรียกว่า เอเชียศึกษาและเอเชียอาคเนย์ศึกษาในภูมิภาคล้วนแต่มีจุดเริ่มต้นมาจากอิทธิพลการเมืองการทหารของสหรัฐอเมริกาช่วงสงครามเวียดนาม ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เรียกสาขาวิชาดังกล่าวว่า เป็นผลผลิตของ “ลัทธิครองความเป็นใหญ่ของอเมริกาในยุคสงครามเย็น” (American Cold War hegemony)⁴ ซึ่งต่อมาได้ขยายตัวกลายมาเป็นสาขาวิชาการที่ได้รับการยอมรับแพร่หลายไปทั่วโลก (Charnvit Kasetsiri 2003: 111)

ในขณะที่กองทัพอเมริกันเปิดฉากสงครามอย่างเต็มรูปแบบกับขบวนการคอมมิวนิสต์ในกลุ่มประเทศอินโดจีนโดยใช้พื้นที่ประเทศไทยเป็นที่ตั้งฐานทัพที่สำคัญ อาจารย์คายนส์และภรรยาาก็เริ่มต้นศึกษาภาคสนามในท่ามกลางสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้านไทย-ลาวที่บ้านหนองตั้น อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามในปี พ.ศ. 2506-2507 (Keyes 1983, 2000) ท่านใช้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมที่มีรากฐานอยู่ที่พุทธศาสนิกายเถรวาท การทำนาข้าวแบบอาศัยน้ำฝน และอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไต (ไทย-ลาว) ของบ้านหนองตั้นเป็นจุดเริ่มต้นในการขยายพรมแดนความรู้ของท่านออกไปยังดินแดนและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในคาบสมุทรเอเชียอาคเนย์ (โปรดดูบทความของ พัฒนา กิติอาษา และสุริยา สมุทคุปต์ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี และวสันต์ ปัญญาแก้ว) ผลงานชิ้นโบว์แดงที่ได้จากการเชื่อมโยงการศึกษาภาคสนามจุดเล็กๆ ให้เข้ากับภาพรวมในระดับภูมิภาคและระดับโลกปรากฏชัดเจนในหนังสือสำคัญของ 2 เล่มที่ได้รับการยอมรับเป็นตำราเรียนมาตรฐานในมหาวิทยาลัยทั่วโลกเกี่ยวกับภูมิภาคนี้ ได้แก่ *The Golden Peninsula: Culture and Adaptation in Mainland Southeast Asia* (Keyes 1977) และ *Thailand: Buddhist Kingdom as Modern Nation-State* (Keyes 1987)

คงเป็นเรื่องยากที่จะสรุปลงไปว่า ความคิดหลักและแก่นสำคัญในองค์ความรู้ทางมานุษยวิทยา ซึ่งอาจารย์คายส์สั่งสมและพัฒนามายาวนานตลอดวิชาชีพของท่านคืออะไร ประกอบไปด้วยสาระสำคัญอะไรบ้าง อาจารย์คายส์ทำงานหนักอย่างต่อเนื่อง แต่อะไรคือเป้าหมายทางวิชาการของท่าน และทำไมท่านจึงคิดเช่นนั้น แฟนพันธุ์แท้ที่ติดตามข้อเขียนของอาจารย์อย่างใกล้ชิด เพื่อนนักวิชาการ ลูกศิษย์ของอาจารย์คายส์ หรือผู้อ่านท่านอื่นอาจมีคำตอบของตัวเองที่แตกต่างกันออกไป แต่ในที่นี้ ผมจะทดลองสังเคราะห์และรวบรวมความคิดหลักเกี่ยวกับไทยศึกษาและเอเชียอาคเนย์ศึกษาของอาจารย์คายส์ ซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในบทความ-ความหลักในวารสารเล่มนี้ ดังต่อไปนี้

ประการแรก อาจารย์คายส์เป็นนักเรียนมานุษยวิทยาที่เติบโตใน “กระบวนทัศน์” ของสำนักคิดมนุษยนิยมและการตีความหมายนิยมภายใต้ธรรมเนียมวิชาการแบบมานุษยวิทยาวัฒนธรรมในสหรัฐอเมริกา บทความของพัฒนา กิติอาษาและสุริยา สมุทคุปต์ รัตนา บุญมัธยะ ไตสกุล และปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ต่างก็แสดงให้เห็นถึงสำนักคิดทฤษฎีหลักดังกล่าวที่อาจารย์คายส์ได้นำมาประยุกต์ใช้และอ้างอิงในการวิเคราะห์และตีความหมายปรากฏการณ์และประเด็นการศึกษาทางสังคมวัฒนธรรมที่เต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลายและซับซ้อนในเอเชียอาคเนย์ เป็นความจริงที่ว่า อาจารย์คายส์เป็นนักมานุษยวิทยาที่ให้ความสำคัญกับแนวคิดของแม็กซ์ เวเบอร์ คลิฟฟอร์ด เกียร์ตซ์ ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ และงานของท่านอื่นที่ให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์และความมีเหตุผลของมนุษย์ในการอธิบายความหมายของพฤติกรรมและวัฒนธรรม ในหนังสือ *The Golden Peninsula: Culture and Adaptation in Mainland Southeast Asia* อาจารย์คายส์ระบุอย่างชัดเจนว่า วัฒนธรรมสำหรับท่านมีความหมาย 2 อย่างคือ เป็นวิธีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของมนุษย์ (adaptive strategies) และเป็นระบบของการให้ความหมาย (systems of meaning) ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นเพื่ออธิบายการปรับตัวและพฤติกรรมทางสังคมของตนเอง (Keyes 1977: 9) เมื่อท่านมองวัฒนธรรมในฐานะที่เป็นระบบการปรับตัวที่มีความหมายทางวัฒนธรรมทั้งที่สังเกตเห็นได้และทั้งที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่อาจารย์คายส์จะระบุว่า งานหลักของนักมานุษยวิทยาก็คือ “การตีความหมายจากบันทึกหรือข้อเขียนภาคสนามว่าด้วย

เหตุการณ์ต่างๆ ของตนเองและข้อเขียนที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นๆ ของคนอื่นด้วยการอ้างอิงถึงแนวคิดทฤษฎีทั่วไป หรือด้วยความสนใจที่จะยกระดับปรากฏการณ์ให้เป็นแนวคิดทฤษฎี” (Keyes 1978: 1)

อย่างไรก็ตาม หากเราจะระบุดลงไปในเรื่องละเอียดเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ทฤษฎีในงานเขียนของอาจารย์คายส์ เราอาจกล่าวได้ว่า อาจารย์คายส์สร้างกรอบแนวคิดทฤษฎีขึ้นมาจากการรวบรวมเอาประเด็นทางทฤษฎีของนักคิดนักทฤษฎีจากหลากหลายแหล่งที่มาภายใต้กระบวนการทฤษฎีสถิตินักมนุษยนิยมและการตีความหมายนิยม เส้นทางในการเลือกอ้างอิงงานทางทฤษฎีอาจจะเปิดกว้างและยืดหยุ่นสำหรับอาจารย์คายส์ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าท่านถูกกำกับด้วยกระบวนการทฤษฎีชุดหนึ่งไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ท่านอาจจะใช้งานทฤษฎีมากมายของใครต่อใครหลายคน เช่น มโนทัศน์บุญบารมี (charisma) (Keyes 1982) และ “ปัญหาของความหมาย” (problems of meaning) ของเวเบอร์ (Keyes 1973) ในการทำความเข้าใจในประสบการณ์ทางศาสนาซึ่งอยู่นอกเหนือปริมาณพลของเหตุผล มโนทัศน์ “ตัวบท” (text) ของพอล วิเคอร์ในการวิเคราะห์พฤติกรรมเศรษฐกิจศีลธรรมของชาวนา (Keyes 1983) มโนทัศน์พฤติกรรมเชิงศีลธรรม (moral action) ของเกย์รด์ซ์ (Keyes 1990) มโนทัศน์ความเป็นชุมชน (communitas) ของวิกเตอร์ เทอร์เนอร์ (Keyes 1982) มโนทัศน์อำนาจครอบงำ (hegemony) ของอันโตนิโอ กรัมสกี (Keyes 1995) หรือมโนทัศน์การต่อต้านขัดขืน (power) และเทคโนโลยีของอำนาจ (technologies of power) ของมิเชล ฟูโกต์ (Keyes 2003) แต่ชุดมโนทัศน์เหล่านี้ล้วนแต่สอดรับไปในทิศทางเดียวกับกระบวนการทฤษฎีวิชาการที่เน้นความเป็นมนุษย์และการให้ความสำคัญกับการตีความหมายพฤติกรรมทางวัฒนธรรมแทบทั้งสิ้น รากเหง้าและที่มาของมโนทัศน์ย่อมแตกต่างกันหลากหลาย มโนทัศน์บางอันแทบจะขัดแย้งกันอย่างสิ้นเชิงในระดับญาณวิทยากับกระบวนการทฤษฎีวิทยาของอาจารย์คายส์ แต่อาจารย์คายส์มีวิธีการและทิศทางของท่านในการปรับ ตัดแต่งหรือประยุกต์ใช้ของท่านเอง

อาจารย์คayส์ปรับใช้แนวคิดทฤษฎีเหล่านี้ด้วยความละเอียดละไม่ยั้งนัก ผมใช้คำว่า “ละเอียดละไม่” ในความหมายของคำกริยาหลักต่อไปนี้เป็น

(1) “เกาะติด” (engage) กับแนวคิดทฤษฎีและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง อาจารย์คayส์เอาปรากฏการณ์หรือเรื่องเล่าจากสนามเป็น “ตัวตั้ง” แล้วเลือกข้อปเลือกตั้งเอามโนทัศน์จากคลังความรู้ในห้องสมุดของท่านมาประยุกต์ใช้เป็น “ตัวเสริม [ที่ขาดไม่ได้]” เพื่อเพิ่มเติมประเด็นนำเสนอและเรื่องเล่าจากสนามของท่านให้มีน้ำหนักและน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เป็นการเกาะติดกับวาทกรรมความรู้หรือความคิดในวงวิชาการนานาชาติไปในตัว

(2) “สร้างกรอบประเด็นในการคิดวิเคราะห์” (frame) มโนทัศน์หรือแนวคิดทฤษฎีช่วยยกระดับปรากฏการณ์สนามให้เป็นข้อสรุปทั่วไป ทำให้ข้อเขียนของท่านได้รสชาติการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาเฉพาะถิ่นแต่ก็ไม่เสียรสชาติความคิดทฤษฎีสำหรับผู้อ่านโดยเฉพาะเพื่อนร่วมวงวิชาการในโลกตะวันตก

(3) ช่วยผู้อ่านใน “การสื่อและเชื่อมโยงความหมาย” (make sense) จากจุดเริ่มต้นในประสบการณ์วัฒนธรรมเฉพาะที่ เฉพาะแห่ง และเฉพาะช่วงเวลาเข้ากับประสบการณ์อื่นที่แตกต่างออกไปในเชิงเปรียบเทียบประสบการณ์ข้ามวัฒนธรรม

(4) “ถกเถียง นำเสนอ หรือสนทนาแลกเปลี่ยน [แล้วแต่กรณี]” (argue) ผมรู้สึก ว่าอาจารย์คayส์ไม่ได้อ้างอิงข้อความนักทฤษฎีท่านอื่นมาอย่างยืดยาว ส่วนใหญ่จะหยิบยกมาเป็นคำ วลี หรือประโยคใจความสั้นๆ และกระชับความหมายเท่านั้น จากนั้นท่านก็จัดการแปลความมโนทัศน์เหล่านั้นตามความเข้าใจของตนเอง แปลงให้เป็นภาษาของตนเอง และนำมาใช้ตามความต้องการหรือความสอดคล้องกับข้อมูลจากสนามของตนเอง แต่ไม่ว่าท่านจะใช้มโนทัศน์ลักษณะใดก็ตาม จุดร่วมอย่างหนึ่งที่ผมสังเกตได้ก็คือ มโนทัศน์เหล่านั้นเป็นเครื่องมือของความคิด (conceptual tool) ในการสื่อความคิดหรือประเด็นของท่านเองและเป็น “ภาษาร่วม” ที่สมาชิกในชุมชนวิชาการนานาชาติใช้ในการแลกเปลี่ยนหรือถกเถียงกัน

ประการที่สอง ในส่วนของวิธีวิทยา อาจารย์คayส์เป็นศิษย์คนสำคัญของศาสตราจารย์ลอริสตัน ซาร์ปแห่งสำนักมหาวิทยาลัยคอร์เนล บทความของพัฒนา

กิติอาษา และ สุริยา สมุทคุปต์ เรียกเส้นทางวิธีวิทยาดังกล่าวว่า “กระบวนการทัศน์วิธีวิทยาจากชาร์ปถึงค้ายส์” ซึ่งมีลักษณะเด่นประการสำคัญ ดังนี้

(1) การให้ความสำคัญกับคุณค่าความเป็นมนุษย์และการตีความหมายทางวัฒนธรรม (ดังที่กล่าวไปแล้ว) โดยการพยายามทำงานหนักเพื่อเข้าถึงและเข้าใจโลกทัศน์และทัศนะมุมมองของคนในวัฒนธรรม

(2) มุ่งที่จะศึกษาปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลง (ไม่ใช่แบบแผนหรือโครงสร้างที่หยุดนิ่งตายตัว หรือหลงเหลือจากอดีต) อันเนื่องมาจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะความทันสมัยและผลกระทบที่มีต่อชีวิตวัฒนธรรมดั้งเดิม

(3) เริ่มต้นจากการศึกษาปรากฏการณ์วัฒนธรรมในภาคสนามในระดับหน่วยย่อยอย่างเข้มข้น แล้วเชื่อมโยงพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจการเมือง และสังคมวัฒนธรรมระดับจุลภาคเข้ากับระบบมหภาค เช่น เขตที่ราบลุ่มน้ำ ภูมิภาค ประเทศ โลก ฯลฯ

(4) เน้นความสำคัญของปรากฏการณ์วัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงร่องรอย (trace/remnant) จุดแตกแยกหักเห (cleavage/rupture) ความไม่ต่อเนื่อง (discontinuity) ภาวะความตึงเครียด (tension) การแตกตัวออกเป็นเศษเสี้ยว (fragmentation) หรือวิกฤติการณ์ (crisis) มากกว่าความต่อเนื่อง (continuity) การหลอมรวมเข้าด้วย (integration) และความสอดคล้องลงตัว (harmony)⁵ มโนทัศน์เหล่านี้จะปรากฏตัวให้เห็นอย่างสม่ำเสมอในข้อเขียนของอาจารย์ค้ายส์

(5) พยายามที่จะรื้อถอน ทำลาย หรือเทียบเคียงฐานคิดหรือมายาคติ “การทำให้เป็นตะวันออก” (Orientalism) (Said 1978) ในวงวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ตะวันตกโดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา (Keyes 2007: 15-16) ในแง่นี้ อาจารย์ค้ายส์ทำหน้าที่สำคัญ 2 อย่าง นั่นคือ

อย่างแรก ท่านทำหน้าที่เป็นผู้แปลความหมายปรากฏการณ์วัฒนธรรมในเอเชียอาคเนย์ให้ใกล้เคียงกับฐานคิดและมุมมองของผู้คนในชุมชนที่ท่านศึกษาและเชื่อมโยงองค์ความรู้ที่ผลิตโดยนักวิชาการท้องถิ่นเพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนกับองค์ความรู้และแนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการตะวันตก ท่านทำหน้าที่วิพากษ์วิจารณ์

มายาคติและความหลงตัวเองของวงวิชาการอเมริกันและโลกตะวันตกผ่านข้อเขียนที่อัดแน่นไปด้วยข้อมูลและทัศนะของ “คนใน”

อย่างที่สอง ท่านทำหน้าที่เป็นครูอาจารย์เพื่อสร้างลูกศิษย์ลูกหาโดยเฉพาะที่มาจากประเทศต่างๆ ในเอเชียอาคเนย์จำนวนมาก และสนับสนุนให้ลูกศิษย์และเพื่อนร่วมวงวิชาการจากประเทศเหล่านั้นได้มีโอกาสสนทนาแลกเปลี่ยนกับนักวิชาการตะวันตก อาจารย์คายส์กล่าวถึงภารกิจในฐานะครูอาจารย์ด้วยความภาคภูมิใจเสมอว่า “ตลอดวิชาชีพอของ ผม ได้ฝึกสอนนักมานุษยวิทยาจากประเทศไทย (หลายคนก็มีพื้นเพเป็นสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยของประเทศ) มากกว่าอาจารย์ท่านใดในโลก ตอนนี้อาจจะรวมถึงกรณีของนักมานุษยวิทยาในประเทศไทยด้วย...” (Keyes 2007: 16)

นอกจากนี้ อาจารย์คายส์ยังทำทนายเพื่อนักวิชาการตะวันตกให้สนใจองค์ความรู้เอเชียอาคเนย์ศึกษาจากทัศนะของคนในวัฒนธรรม ขณะเดียวกันก็พยายามอย่างเต็มที่ในการสนับสนุนให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์และสนทนาแลกเปลี่ยนทางวิชาการด้านนี้ในวงวิชาการนานาชาติอย่างกว้างขวาง ท่านไม่ต้องการที่จะเห็นการแบ่งงานกันทำและการแบ่งแยกกิจกรรมวิชาการในลักษณะที่ว่า “ตะวันตกเป็นแหล่งผลิตแนวคิดทฤษฎี ส่วนตะวันออกเป็นแหล่งข้อมูลสนาม” นักวิชาการทั้งสองโลกควรจะเคารพและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกัน เมื่อครั้งอาจารย์คายส์ได้รับเชิญมาสอนและทำวิจัยที่คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ด้วยทุนของฟูไลโบรท์ระหว่างปี พ.ศ. 2515-2517 อาจารย์คายส์เขียนถึงสิ่งที่อยู่ในใจของท่านเวลานั้นว่า “ผมได้ตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะทำงานร่วมกับเพื่อนอาจารย์คนไทย ไม่ใช่ในฐานะของผู้รองรับหรือเหยื่อขององค์ความรู้จากตะวันตก แต่ในฐานะเพื่อนร่วมงานที่แท้จริง” (Keyes 2007: 15)

ประการที่สาม ศูนย์กลางความสนใจทางวิชาการของท่านอยู่ที่กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะความทันสมัยและกระบวนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ รวมทั้งผลพวง/ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่มีต่อระบบ โครงสร้าง และวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมวัฒนธรรมดั้งเดิม กระบวนการหลักทั้งสองอย่างที่ว่านี้เป็นพลังแห่งการเปลี่ยนแปลงระดับมหภาคที่ผลักดัน บีบบังคับ เปียดกระแทก หรือกระตุ้นเร่งเร้า

ให้เกิดการพลิกเปลี่ยนโฉมหน้าของ “โลก” “สังคมวัฒนธรรม” และ “วิถีชีวิต” ของผู้คนทั่วโลก รวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมต่างๆ ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมโหฬาร กระบวนการหลักทั้งสองยังได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาตอบสนองหรือสะท้อนกลับในหลายรูปแบบและหลายระดับความเข้มข้น อาจกล่าวได้ว่า ข้อเขียนวิชาการและพลังปัญญาทั้งหมดของอาจารย์ตลอดชีวิตของท่านเกี่ยวข้องกับการตีความและทำความเข้าใจกระบวนการหลักที่ทรงพลังมหาศาลข้างต้นนี้

ประเด็นการศึกษาและมโนทัศน์ที่ปรากฏในบทความหรือหนังสือของอาจารย์คายนส์แทบทั้งหมด ล้วนแต่ต้องตกอยู่ภายใต้ร่มเงาทะมึนและกฎเหล็กของกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะความทันสมัยและกระบวนการสร้างชาติ ภารกิจทางวิชาการของอาจารย์คายนส์ก็คือ ท่านให้ความสนใจอย่างละเอียดว่าชีวิตของคนเล็กคนน้อย กลุ่มสังคมวัฒนธรรมหรือกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายในดินแดนเอเชียอาคเนย์มีความเป็นมาอย่างไรก่อนคลื่นลมของความทันสมัยกับรัฐชาติสมัยใหม่จะมาเยือน และเมื่อถูกจุดประกายเข้ามาเป็นสมาชิกรัฐชาติสมัยใหม่ พลิกเปลี่ยนการทำมาหากิน เศรษฐกิจ การตลาดสมัยใหม่ และปะทะสังสรรค์กับวัฒนธรรมความทันสมัย พวกเขาปรับตัว ต่อสู้ ตืนรน และใช้ชีวิตสมัยใหม่ที่มีรากฐานจากวัฒนธรรมในอดีตอย่างไร อะไรคือต้นทุนและทรัพยากรในอดีตที่พวกเขามีอยู่ อะไรคือสิ่งที่พวกเขาต้องดิ้นรนขวนขวายในฐานะของพลเมืองชายขอบของรัฐชาติสมัยใหม่และกระแสเศรษฐกิจการเมืองโลก

ในทัศนะของอาจารย์คายนส์ กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะความทันสมัยและกระบวนการสร้างชาติเป็นเสมือนสองด้านของเหรียญเดียวกัน ทั้งสองทำงานเกื้อหนุนกันและกันเพื่อรวมพลังเป็นสองแรงตาโถมและรุกคืบเข้าไปในระบบสังคมวัฒนธรรมในนามของการปฏิรูปการปกครองหัวเมือง การศึกษาในระบบโรงเรียน การพัฒนา ฯลฯ บทความของรัตนา บุญมัธยะ โสสกุลอธิบายภาพดังกล่าวในงานวิชาการของคายนส์ที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านชวานาภาคอีสาน ชวานาและประชากรชายขอบกลุ่มอื่นยอมรับหรือต่อต้านอำนาจรัฐจากส่วนกลางอย่างไร รวมทั้งให้ความหมายต่อประสบการณ์ชีวิตและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปว่าอย่างไร งานของอาจารย์คายนส์ให้คุณค่ากับชุมชนศีลธรรมและฐานโลกทัศน์แบบพุทธในฐานะที่เป็นต้นทุนสำคัญของชวานาในการรับมือและปรับตัวต่อกระบวนการ

ในระดับมหภาคดังกล่าว บทความของพัฒนา กิติอาษา ซึ่งให้เห็นถึงการศึกษาพุทธ ศาสนานิกายเถรวาทของอาจารย์คายส์ ทั้งในส่วนที่เป็นเครื่องมือและสถาบันในการ สร้างชาติของประเทศไทย และเป็นผลผลิตที่ต้องตกอยู่ในภาวะแตกตัวออกเป็นเศษเสี้ยวอัน เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะความทันสมัยและการสร้างรัฐชาติ สมัยใหม่

ในทำนองเดียวกัน อาจารย์คายส์ศึกษาเรื่อง “ชาติพันธุ์” ในฐานะที่เป็น ผลผลิตและเครื่องมือหลักในกระบวนการสร้างชาติและการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะ ความทันสมัย ดังที่ปรากฏในบทความของปีนแก้ว เหลืองอร่ามศรี วสันต์ ปัญญา แก้ว และประสิทธิ์ ลีปรีชา อาจารย์คายส์ชี้ให้เห็นว่า สำนึกและอัตลักษณ์ทาง ชาติพันธุ์ไม่ใช่สิ่งที่ติดตัวหรือมรดกจากอดีต แต่เป็นประดิษฐ์กรรมทางการเมืองและ วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในกระบวนการสร้างชาติ ปฏิบัติการเชิงอำนาจและเครื่องมือของ อำนาจที่รัฐและสถาบันเศรษฐกิจการเมืองสมัยใหม่เป็นผู้กำหนดต่างหากที่ทำงาน อยู่เบื้องหลังของการสร้างสำนึกและตัวตนของพลเมืองแห่งชาติ การจัดจำแนกกลุ่ม ชาติพันธุ์ การกำหนดภาษาหรืออัตลักษณ์วัฒนธรรมแห่งชาติ อำนาจและเครื่องมือ อำนาจต่างๆ ในกระบวนการสร้างชาติและกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยหากที่ทำงานอย่างเข้มข้นในการรื้อถอนความแตกต่างหลากหลายให้เกิดสำนึก ร่วมและอัตลักษณ์ร่วมทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมขึ้นมา ขณะเดียวกันก็กระตุ้น เร่งเร้าให้เกิดการตอบสนองให้ผู้คนย้อนกลับไปทบทวนและค้นหาประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา และอัตลักษณ์ท้องถิ่น รวมทั้งอัตลักษณ์ของ “ผู้กระทำการ” (agent) และ “ความเป็นผู้กระทำการ” (agency) ของปัจเจกบุคคลด้วย

ในเมื่อการพัฒนา การศึกษาในระบบโรงเรียน การจัดจำแนกชาติพันธุ์ การ สัมมะโนประชากร การปฏิรูปศาสนา การจัดระเบียบการปกครอง หรือการกำหนด ภาษาและวัฒนธรรมแห่งชาติล้วนเป็นตัวอย่างของปฏิบัติการเชิงอำนาจและเครื่องมือ ของอำนาจเพื่อผลิตสำนึกและความเป็นตัวตนพลเมืองของรัฐชาติสมัยใหม่ ทั้งหมดเป็นปฏิบัติการอำนาจในระดับกลุ่มที่กระทำโดยตรงต่อร่างกายและพื้นที่ ภายใต้อบรมแดนของรัฐในนามของการสร้างชาติและการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความ สมัยใหม่ คำถามที่ตามมาก็คือ แล้วความเป็นองค์ประธานของผู้คนในดินแดนเอเชีย อากเนย์หายไปไหน คนธรรมดาสามีญ ชุมชนท้องถิ่น ผู้หญิง หรือสถาบันวัฒนธรรม

ดั้งเดิมในดินแดนนี้ไม่มี “ที่ยืน” ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาคเลย หรืออย่างไร อาจารย์คายนส์ได้ตระหนักดีว่า พลังอำนาจในการต่อรองของท้องถิ่น และปัจเจกบุคคลในบริบทของประเทศไทยและเอเชียอาคเนย์ศึกษานั้นเต็มไปด้วย สีสันและความมีชีวิตชีวาเป็นอย่างยิ่ง อาจารย์คายนส์ใช้ประเด็นการศึกษาเรื่องพุทธ ศาสนา เศรษฐภาพ การต่อรองอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และการต่อต้านขัดขืนโครงการ พัฒนาต่างๆ ของรัฐ เพื่อสะท้อนให้เห็นการปรับตัว ต่อสู้ และต่อรองของพลังท้องถิ่นและความเป็นผู้กระทำการของปัจเจกบุคคล บทความของ วสันต์ ปัญญาแก้ว สุชาติดา ทวีสิทธิ์ และประสิทธิ์ ลิปรีชา ได้กล่าวถึงประเด็นเหล่านี้ผ่านกรณีศึกษา เฉพาะที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ วสันต์แสดงใช้เรื่องเล่าเชิงชาติพันธุ์วรรณา แสดงให้เห็นว่าพระเถรคนโต/โตใช้การเดินทาง/เคลื่อนที่ข้ามพรมแดนรัฐชาติและช่อง ทางพุทธศาสนาในการต่อรองและผลิตซ้ำตัวตนทางวัฒนธรรมและจินตนาการเกี่ยวกับภาพอุดมคติของ “บ้านเกิด” หรือ “แผ่นดินแม่” ได้อย่างไร สุชาติดา ทวีสิทธิ์ชี้ให้เห็นถึงเพศสภาพผู้หญิงผู้ชายที่ถูกสร้างมาด้วยฐานคติและเครื่องมือของอำนาจ ที่แตกต่างกัน รวมทั้งเรียกร้องให้สังคมรับรู้ เข้าใจ และเปลี่ยนวิถีคิดใหม่เกี่ยวกับ เพศวิถีของผู้หญิง โดยเฉพาะผู้หญิงไทยภายใต้วัฒนธรรมพุทธที่ยกย่องผู้ชาย ส่วน ประสิทธิ์ ลิปรีชานำเสนอให้มีการพิจารณาการศึกษาในระบบโรงเรียนและภาษาแห่งชาติในฐานะที่เป็นเทคโนโลยีของอำนาจของรัฐจากมุมมองของชุมชนท้องถิ่นและปัจเจกบุคคลในฐานะที่เป็นสมาชิกกลุ่มชาติพันธุ์ที่เต็มไปด้วยความแตกต่างหลากหลาย

ประการสุดท้าย บทความหลักในวารสารฉบับนี้ได้ร่วมกันชี้ให้เห็นถึงข้อต่อ ยที่ปรากฏในข้อเขียนวิชาการของอาจารย์คายนส์ พวกเราอ่าน “งานของคุณ” แต่ก็ไม่ รือรอที่จะชี้ให้เห็นว่า มรดกวิชาการอาจารย์คายนส์ก็เหมือนกับมรดกทางความคิดของ นักวิชาการทั้งหลายในโลกที่ยังมีข้อบกพร่อง หรือข้อจำกัดบางประการอยู่ พัฒนา กิติอาษาและสุรียา สมุทคุปต์ระบุนว่า กระบวนทัศน์วิธีวิทยาของอาจารย์คายนส์ค่อนข้างอนุรักษนิยม มุ่งทำความเข้าใจและให้คำอธิบายที่ลุ่มลึกมากกว่าการวิพากษ์ วิวิจารณ์หรือเสนอทางออกสำหรับการเปลี่ยนแปลง รัตนา บุญมธยะ โตสกุล แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า งานของอาจารย์คายนส์ให้ความสำคัญกับเสียงและโลกทัศน์การ ตีความของผู้เข้าไปศึกษา ขาดการอธิบายมิติความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างในสังคม

ชาวนาที่ซับซ้อนและเต็มไปด้วยความขัดแย้ง ขาดการมองพลังการเปลี่ยนแปลงจากภายใน ให้ความสนใจบทบาทผู้หญิงค่อนข้างน้อย รวมทั้งเน้นบทบาทสำคัญของพุทธศาสนามากขึ้นไป ท่านอาจจะเฝ้าอยู่เสมอเรื่องการเดินทางถึงโลกทัศน์หรือมุมมองทางศีลธรรมของ “คนใน” แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า โลกทัศน์คนในที่อาจารย์คายส์พูดถึงนั้นเป็นของชาวบ้านหรือกลุ่มคนที่ท่านศึกษาอย่างแท้จริงหรือเป็นผลผลิตจากการตีความของท่านด้วยภาษาของวิธีวิทยาและมนทัศน์ทางทฤษฎีที่เล็ดหลูเท่านั้น ป็นแก้ว เหลืองอร่ามศรีนำเสนอว่า มโนทัศน์ชาติพันธุ์ของอาจารย์คายส์เต็มไปด้วย “ความอิหลักอิเลื่อ” เพราะท่านต้องการทำให้มันซับซ้อน กำกวม แต่เอาเข้าจริงแล้วก็สลัดภาวะความเป็นสารัตถะนิยมไปไม่พ้น

ไม่ใช่ลูกศิษย์ทุกคนที่มุ่งหน้าอ่านงานอาจารย์คายส์เชิงวิพากษ์โดยตรง บางคนก็วิจารณ์โดยอ้อมโดยการเปิดพรมแดนความรู้และขยายแ่งคิดมุมมองที่ได้จากการอ่านงานอาจารย์คายส์ให้กว้างขวางออกไป ทั้งในบริบทของพรมแดนความรู้และขอบเขตของหน่วยการศึกษา บทความของพัฒนา กิติอาชานำเสนอระหว่างบรรทัดว่าประเด็นนำเสนอเกี่ยวกับพุทธศาสนาของอาจารย์คายส์ไม่อาจจะแยกขาดออกมาทำความเข้าใจจากบริบทวิชาการแต่ละช่วงของอาจารย์คายส์ การอ่านหรือทำความเข้าใจข้อเสนอต่างๆ ของอาจารย์คายส์ควรจะต้องพิจารณาข้อเสนอของท่านในฐานะที่เป็นวาทกรรมที่มีปฏิสัมพันธ์กับงานของนักวิชาการร่วมสมัยของท่าน การเปรียบเทียบองค์ความรู้ของอาจารย์คายส์กับองค์ความรู้เรื่องเดียวกันของงานนักวิชาการท่านอื่นๆ จึงเป็นเรื่องจำเป็น วสันต์ ปัญญาแก้วก็นำเสนอโดยอ้อมว่าถึงเวลาแล้วที่งานศึกษาวัฒนธรรมชนชาติได้ต้องให้ความสำคัญกับพรมแดน การเคลื่อนที่/เดินทาง และกระแสข้ามชาติข้ามแดนของผู้คน สินค้า และจินตนาการทางวัฒนธรรมต่างๆ วสันต์ตั้งใจอย่างมากในการ “สานต่อ” วงศาวิทยาว่าด้วยการเมืองของความเป็นชาติพันธุ์ที่อาจารย์คายส์ปูพื้นฐานไว้ให้ ด้วยการขยายความสนใจการวิเคราะห์ชาติพันธุ์ที่เน้นบทบาทของรัฐและการพิจารณาเชิงสถาบันมาสู่การวิเคราะห์ตีแผ่ปฏิบัติการทางสังคมและกระบวนการทางวัฒนธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องโยงไปกับเรื่องการเมืองอัตลักษณ์ในระดับชีวิตประจำวันของผู้คน ส่วนบทความของประสิทธิ์ ลีปริชา อธิบายคุณูปการจากงานของอาจารย์คายส์ในการประยุกต์เอา มโนทัศน์เทคโนโลยีของอำนาจมาใช้ในการศึกษาปรากฏการณ์จริงในพื้นที่และผล

ระทบที่เกิดขึ้นจริงกับชีวิตของผู้คนและชุมชนท้องถิ่น มโนทัศน์หรือกรอบวิเคราะห์ที่มีพลังนั้น ไม่ควรจะถูกจำกัดไว้เฉพาะการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และเชิงโครงสร้างซึ่งมีลักษณะเป็นอดีตกาลและเป็นนามธรรมค่อนข้างมาก

อาจารย์คายนี่มุ่งผลิตงานของท่านเพื่อวงวิชาการนานาชาติ ซึ่งใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษากลางในการสื่อสาร ความสนใจทางวิชาการของวงวิชาการนานาชาติไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับสถานการณ์จริงหรือความสนใจของนักวิชาการในประเทศไทยหรือประเทศอื่นในภูมิภาคเสมอไป⁶ อาจารย์คายนี่ไม่ค่อยมีปฏิริยาถกเถียง หรือตอบโต้กับประเด็นทฤษฎีหรือประเด็นทางเศรษฐกิจการเมืองที่อยู่ในความสนใจของนักวิชาการและปัญญาชนไทยในแต่ละยุคสมัยโดยตรง แม้อาจารย์คายนี่จะเกาะติดสถานการณ์หรือปรากฏการณ์เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมในประเทศไทยและประเทศอื่นในเอเชียอาคเนย์อย่างใกล้ชิด อาจารย์คายนี่อาจจะมีอุปสรรคของกำแพงภาษาและวัฒนธรรมวิชาการที่ไม่เหมือนกัน ท่านสอนนักศึกษาในมหาวิทยาลัยอเมริกันและมุ่งผลิตงานสำหรับกลุ่มผู้อ่านในวงวิชาการนานาชาติเป็นสำคัญ ความสนใจของนักวิชาการไทยและวัฒนธรรมวิชาการไทย ซึ่งเป็นพลังทางปัญญาที่ก้าวหน้าที่สุดของสังคมไทย น่าจะเป็นสิ่งที่แตกต่างและสร้างความแปลกแยกให้กับนักมานุษยวิทยาฝรั่งและธรรมเนียมวิชาการแบบอเมริกันอย่างอาจารย์คายนี่ไม่น้อย ครั้งหนึ่ง อาจารย์คายนี่เคยบอกผมว่า “น่าอิจฉานักวิชาการไทยที่มีพลังต่อรองทางการเมือง ข้อเสนอของปัญญาชนไทยมีนัยสำคัญต่อการก่อรูปของความคิดและนโยบายสาธารณะ อย่างน้อยรัฐบาลไทยก็ให้ความสนใจ แต่สิ่งเหล่านี้แทบจะเป็นไปไม่ได้เลยในสหรัฐ อเมริกา รัฐบาลอเมริกันไม่สนใจฟังเสียงของอาจารย์มหาวิทยาลัยเอาเสียเลย...”⁷

บทความและข้อเขียนทั้งหมดที่ปรากฏในวารสารสังคมศาสตร์ฉบับนี้สะท้อนภาพตัวตนแห่งชีวิตและงานของอาจารย์คายนี่ได้เพียงบางส่วนเท่านั้น คุณูปการตลอดชีวิตของท่านย่อมเต็มไปดด้วยเรื่องเล่าและความทรงจำ ขอขอบพระคุณคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และคณะบรรณาธิการประจำของวารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่เปิดโอกาสให้พวกเราได้ใช้เนื้อที่ของวารสารฉบับนี้ทั้งฉบับอย่างเต็มที่ เพื่อเผยแพร่บทสังเคราะห์เชิงวิพากษ์ที่พวกเราติดต่อขอเขียนตลอดชีวิตของอาจารย์คายนี่ให้กับแวดวงผู้อ่านในภาคภาษาไทย ผมเข้าใจ

ว่ายังไม่เคยมีวารสารวิชาการเล่มใดในประเทศไทยกล้าตัดสินใจในการทำหน้าที่เวทีวิชาการที่คงไว้ซึ่งเนื้อหาสาระอย่างเข้มข้นและรักษารวมเนียบการแสดงความคิดเห็นจากศิษย์แต่ครูอาจารย์แบบไทยๆ ของบ้านเราได้อย่างลงตัวเช่นนี้ อาจารย์ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ทำหน้าที่เป็นบรรณาธิการตัวจริงและประสานงานต้นฉบับอย่างแข็งขัน ขอขอบคุณเป็นพิเศษสำหรับเจ้าของข้อเขียนทุกชิ้นที่ปรากฏในที่นี้ ข้อเขียนของคณาจารย์ นักวิชาการอาวุโส เพื่อนเก่า และลูกศิษย์ของอาจารย์คายส์ใน “ปัจฉิมกถา-มูทิตาจิต” ทำเยลเยลยอมทำหน้าที่เป็นกระจกเงาช่วยส่องสะท้อนตัวตนและเส้นทางวิชาการของท่านให้กระจ่างชัดยิ่งขึ้น ทั้งยังทำหน้าที่เป็นปัจฉิมกถาปิดเล่มที่งดงามยิ่งนัก ขอขอบคุณอาจารย์สุวิภา สมุทคุปดีที่ช่วยประสานงานข้อเขียนจากลูกศิษย์และนักวิชาการอาวุโสด้วยความกระตือรือร้น คณาจารย์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ช่วยอ่านและให้คำแนะนำแก้ไขต้นฉบับทุกท่านทั้งที่ได้รับการเอ่ยนามและไม่เอ่ยนามให้ปรากฏต่างก็มีส่วนสำคัญในการจุดประกาย ถ่ายทอด และเปิดประเด็นการศึกษาค้นคว้าเพื่อถกเถียงแลกเปลี่ยนแง่มุมต่างๆ จากข้อเขียนของอาจารย์คายส์ให้กว้างขวางออกไป ส่วนข้อผิดพลาดและข้อบกพร่องทั้งหลายย่อมตกเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของบรรณาธิการประจำฉบับและเจ้าของงานเขียนแต่ละชิ้น

พรมแดนความรู้ย่อมไม่มีขีดจำกัด นักเรียนมานุษยวิทยาควรจะหมั่นฝึกวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อนำพาตนให้หลุดพ้นจากการยึดมั่นถือมั่นในกรอบความคิดหรือองค์ความรู้แคบๆ คุณสมบัติยิ่งใหญ่ข้อหนึ่งของพระยาอนุมานราชชน ผู้ซึ่งอาจารย์คายส์ และสมาชิกแวดวงปัญญาชนบ้านเราหลายท่านยกย่องให้เป็น “ปู่ชนีเยบุคคผลแห่งวงการวัฒนธรรมศึกษาของประเทศไทย” (the doyen of Thai cultural studies) ก็คือ “ความสามารถในการศึกษาคุณลักษณะต่างๆ ของวัฒนธรรมด้วยการรู้จักแยกแยะหรือตัดอคติส่วนตัวออกไป” (Keyes 1973: 33) มรดกวิชาการของอาจารย์คายส์คือ ความพยายามส่วนหนึ่งของท่านที่ได้เดินตามรอยนักเรียนวัฒนธรรมไทยผู้ล่วงลับท่านนี้ ด้วยการมอบ “บางสิ่งบางอย่าง” ไว้ให้นักเรียนไทยศึกษาและมานุษยวิทยาเอเชียอาคเนย์ศึกษารุ่นหลังภายใต้บริบทวิชาการและเศรษฐกิจการเมืองของโลกที่ได้พลิกเปลี่ยนโฉมหน้าจากยุคสงครามเย็นเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์

เมื่อครั้งยังหนุ่ม คุณพ่อของอาจารย์คายนีเคยเป็นนักกีฬาเบสบอลและชื่นชอบกีฬาอดนิยามของชนชาติอเมริกันชนิดนี้สุดใจ ในยามที่ลูกศิษย์ชอบคำปรึกษาหรือความเห็นทางวิชาการ อาจารย์คายนีเล่าให้ลูกศิษย์หลายคนฟังเกี่ยวกับคำสอนของพ่อที่บอกว่า “สายตาต้องจับจ้องที่ลูกบอลเสมอ” หรือ “อย่าได้ละสายตาจากลูกบอลเป็นอันขาด” (always keep your eyes on the ball) เบสบอลเป็นกีฬาของอเมริกันชนที่ต้องการความแข็งแกร่งทางกาย พลังสมาธิ และความมุ่งมั่นอย่างมหาศาล ผู้เล่นต้องใช้ไหวพริบปฏิภาณและปฏิกิริยาตอบสนองต่อทิศทางที่เคลื่อนที่ของลูกบอลที่มาจากกรขว้างของฝ่ายตรงข้ามอย่างรวดเร็วชนิดที่เรียกว่า “พลาดไม่ได้แม้เสี้ยววินาที” ในแง่นี้ เบสบอลจึงเป็นอุปลักษณะที่อนวิคิดและวิถีวัฒนธรรมอเมริกันในแง่ของการ “ปักหมุด” กำหนดเป้าหมายชีวิตที่แต่ละคนมีโอกาสเลือกด้วยตนเอง แล้วทุ่มเททำงานหนักเพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายปลายทางดังกล่าว

“นักมานุษยวิทยาฝรั่ง” หรือ “พ่อใหญ่หรั่งแห่งบ้านหนองตื้น” ท่านนี้ไม่ยอมและไม่เคยพลาดสายตาจากลูกบอลในเกมวิชาการที่ท่านเป็นหนึ่งในผู้เล่นและผู้ฝึกสอนคนสำคัญมานานกว่า 4 ทศวรรษ ในช่วงปัจฉิมวัย อาจารย์คายนียังคงทำหน้าที่เป็นคนขว้างบอลเปิดเกมในแวดวงวิชาชีพด้านเอเชียอาคเนย์ศึกษาต่อไปด้วยมโนธรรมสำนึกของครูและนักวิชาการอาวุโส ท่านขว้างบอลออกไปลูกแล้วลูกเล่าเพื่อช่วยให้เกมดำเนินต่อไปอย่างมีสีสันและชีวิตชีวา วงวิชาการด้านไทยศึกษาและเอเชียอาคเนย์ศึกษาจึงมีผู้เล่น ผู้เรียน และผู้เชี่ยวชาญรุ่นต่อมาเกิดขึ้นและทยอยผลิตงานของตนออกมาอย่างไม่ขาดสาย คลื่นลูกใหม่ย่อมโถมตัวไล่หลังคลื่นลูกเก่ามุ่งหน้าเข้าสู่ฝั่งอย่างกระชั้นชิด ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่ว่านักวิชาการรุ่นเราและรุ่นต่อไปได้เรียนรู้อะไรบ้างจากงานของอาจารย์คายนีและนักวิชาการอาวุโสรุ่นก่อนหน้า พวกเราจะบ่ายหน้าไปสู่อะไรเพื่อสร้างสรรค์และพัฒนาองค์ความรู้เชิงวิพากษ์วิจารณ์ให้แหลมคมมากยิ่งขึ้น รวมทั้งมีส่วนร่วมอย่างไรในการท้าทายพลังปัญญาด้านสังคมวัฒนธรรมของผู้คนในดินแดนอุษาคเนย์ต่อไป... ในวันข้างหน้า

เชิงอรรถ

¹ บรรดาเพื่อนนักวิชาการและลูกศิษย์ลูกหาที่ใกล้ชิดเรียกอจารย์คายนีด้วยชื่อเล่นของ

ท่านว่า “บิฟ” “อาจารย์บิฟ” หรือ “ครูบิฟ” แล้วแต่กรณี

² เท่าที่ผมทราบ บทความหลักของอาจารย์คายนส์ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยและตีพิมพ์เผยแพร่ในประเทศไทยมีเพียง 2-3 เรื่องเท่านั้น ได้แก่ “ความเชื่อพระศรีอารียะ ลัทธิเถรวาท และสังคมไทย” (คายนส์ 2527: 63-102); “การเมืองเรื่องชาติพันธุ์ในประเทศไทย” (คายนส์ 2541: 40-71); และ “ชาวลื้อคือใคร ย้อนอดีตชาวลื้อในประเทศไทยลาว ไทย และจีน” (ไคย์ส 2538)

³ ขอขอบคุณนิค คายนส์ที่ช่วยไขปริศนาหลายอย่างเกี่ยวกับตัวตนของคุณพ่อและพื้นเพครอบครัวข้างพ่อ (Personal Communication between Nick Keyes and Suriya Smutkupt. June 19, 2007).

⁴ ไพรด์ดูเวกิน (Wakin 1992) สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างกิจกรรมวิชาการของนักมานุษยวิทยาอเมริกันกับผลประโยชน์ทางการเมืองการทหารในเอเชียอาคเนย์โดยเฉพาะกรณีประเทศไทย ซึ่งเป็นกรณีผู้อาวุโสและได้รับการถกเถียงกันเกี่ยวกับจริยธรรมวิชาที่พจนถึงขั้นที่สมาคมนักมานุษยวิทยาอเมริกัน (American Anthropological Association) ต้องตั้งกรรมการชุดหนึ่งภายใต้การนำของมาร์กาเร็ต มีด (Margaret Mead) ขึ้นมาตรวจสอบ กรณีผู้อาวุโสดังกล่าวเป็นที่รู้จักกันในนาม “กรณีผู้อาวุโสประเทศไทย” (Thailand Controversy)

⁵ ในข้อเขียนชิ้นหนึ่ง อาจารย์คายนส์สนับสนุนให้นักวิชาการด้านไทยศึกษาเน้นทั้งสองด้าน ทั้งความตึงเครียดขัดแย้งและความสงบสุขราบรื่น ทั้งความแตกแยกไม่ต่อเนื่องและความต่อเนื่องจากอดีต (Keyes 1978: 28) แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า มโนทัศน์หลักและแก่นสำคัญในงานของท่านส่วนใหญ่จะเน้นอย่างแรกมากกว่าอย่างหลังอย่างชัดเจน

⁶ ฟิลิปส์ (Philips 1979) กล่าวถึงผลงานของนักวิชาการอเมริกันที่ศึกษาประเทศไทยว่าเป็น “งานวิชาการว่าด้วยการสรรเสริญเยินยอ” (a scholarship of admiration) โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์และพุทธศาสนา ชยันต์ วรรณระภูติ (2524) ตั้งข้อสังเกตเมื่อประมาณ 25 ปีที่แล้วว่า งานศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยาที่ไม่เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงทางสังคม เช่น ความยากจน ความแตกต่างทางชนชั้น ความอยุติธรรม หรือการกดขี่เอารัดเอาเปรียบต่างๆ ในระบบเศรษฐกิจการเมืองของประเทศไทย เป็นงานศึกษาที่ไม่มีประโยชน์มากนัก แม้ผมจะเห็นว่าข้อวิจารณ์ข้างต้นนี้ค่อนข้างจะรุนแรงและเหมารวมจนเกินไป แต่ทั้งสองท่านมีประเด็นที่น่าสนใจไม่น้อย เป็นธรรมดาที่นักวิชาการย่อมทำงาน

อยู่ภายใต้กระบวนการหรือธรรมเนียมวิชาการที่ตนเองสังกัดอยู่ ความแตกต่างทางด้าน
แนวการศึกษา แนวคิดทฤษฎี และเป้าหมายทางการเมืองที่อยู่เบื้องหลังงานวิชาการของ
นักวิชาการแต่ละคนหรือแต่ละกลุ่ม ไม่จำเป็นต้องนำไปสู่การลดทอนคุณค่าทางวิชาการ
ของกันและกันเสมอไป ผมขอขอบคุณอาจารย์ดันแคน แม็คคาร์โก (Duncan McCargo)
เพื่อนร่วมงานที่ Asia Research Institute, NUS ที่แนะนำให้ผมอ่านบทความของฟิลิปส์ชิ้นนี้

⁷ พัฒนา กิติอาษา. การสนทนาส่วนตัวกับอาจารย์คายส์, ธันวาคม 2546.

บรรณานุกรม

- คายส์, ชาร์ลส์ เอฟ (2527) “ความเชื่อพระศรีอารีย ลัทธิเถรวาท และสังคมไทย”, ใน พรเพ็ญ อันตระกูลและอัจฉรา กุมุทพิสมัย, (บรรณาธิการ) *ความเชื่อพระศรีอารียและกบฏผู้มีบุญในสังคมไทย*, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, หน้า 63-102.
- คายส์, ชาร์ลส์ เอฟ (2541) “การเมืองเรื่องชาติพันธุ์ในประเทศไทย” (The Politics of Ethnicity in Thailand), *เอเชียปริทัศน์, ศิริรัตน์ แอดสกุล, แปล*. 19, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม): 40-71.
- ไคย์ส, ซาลส์ เอฟ (2538) “ชาวลื้อคือใคร ย้อนอดีตชาวลื้อในประเทศลาว ไทย และจีน” (Who Are the Lue? Ethnic Identity with the Nations of Laos, Thailand, and China), ใน บุญพา มลินทสูต และจากรุวรรณ พรหมวัง-ข้าเพชร, (บรรณาธิการ), *การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไท*, พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ.
- ชยันต์ วรรณะภูติ (2524) “แนวการศึกษาและความเป็นจริงในสังคม: การศึกษาสังคมไทยเชิงมานุษยวิทยา”, ใน ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์และคณะ, (บรรณาธิการ) *วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย*, กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยสังคม, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 113-164.
- Charnvit Kasetsiri (2003) “Southeast Asian Studies in Thailand”, In Anthony Reid, (ed.) *Southeast Asian Studies: Pacific Perspectives*, Tempe, Arizona: Program for Southeast Asian Studies Monograph Series, Arizona State University. Pp. 110-117.
- Keyes, Charles F. (1973) “Phya Anuman Rajadhon and the Study of Culture in Thailand”, In Charles F. Keyes, William J. Klausner, and Sulak Sivaraksa, (eds.) *Phya Anuman Rajadhon: A Reminiscence*, Bangkok: Sathirakoses-Nagapradipa Foundation. Pp. 31-34.

- _____. (1978) "Ethnography and Anthropological Interpretation in the Study of Thailand." In Eliezar Ayal, (ed.) *The Study of Thailand*, Papers in International Studies, Southeast Asia Series No. 54, Athens, Ohio: Ohio University Center for International Studies, Southeast Asia Program. Pp. 1-60.
- _____. (1982) "Charisma: From Social Life to Sacred Biography", *Journal of the American Academy of Religion*. Thematic Studies. XLVIII. 3 & 4: 1-22.
- _____. (1983a) "The Observer Observed: Changing Identities of Ethnographers in a Northeastern Thai Village", In Robert Lawless, Vinson H. Sutlive, Jr., and Mario D. Zamora, (eds.) *Fieldwork: The Human Experiences*. New York: Gordon and Breach. Pp. 169-194.
- _____. (1983b) "Economic Action and Buddhist Morality in a Thai Village", *The Journal of Asian Studies*. 42, 4 (August): 851-868.
- _____. (1990) "Buddhist Practical Morality in a Changing Agrarian World: A Case from Northeastern Thailand", In Donald K. Swearer and Russell Sizemore, (eds.) *Attitudes toward Wealth and Poverty in Theravada Buddhism*, Columbia, South Carolina: University of South Carolina Press. Pp. 170-189.
- _____. (1994) "Lauriston Sharp and the Anthropological Study of Thailand: Some Reections", *Thai-Yunnan Project Newsletter* (Australian National University), 25: 1-5.
- _____. (1995) "Hegemony and Resistance in Northeastern Thailand", In Volker Grabowski, (ed.) *Regions and National Integration in Thailand 1892-1992*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz. Pp. 154-182.
- _____. (2000) "Fieldwork as History: Letters between Two Researchers in Northeastern Thailand in 1963", In *Friends in the Field: Four Decades of Anthropological and Sociological Studies in Thailand: A Symposium in*

- Honor of A. Thomas Kirsch. Chiang Mai: Privately Published. Pp. 7-24.
- _____. (2003) “The Politics of Language in Thailand and Laos”, In Michael E. Brown and Sumit Ganguly, (eds.) *Fighting Words: Language Policy and Ethnic Relations in Asia*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press. Pp.177-210.
- _____. (2007) “Remembering Anthropology at the University of Washington”, Paper presented at a colloquium in the Department of Anthropology, University of Washington, May 16.
- Phillips, Herbert P. (1979) “Some Premises of American Scholarship on Thailand .” In Clark D. Neher, (ed.) *Modern Thai Politics*, Cambridge, Massachusetts: Schenkman Publishing Company. Pp. 436-456.
- Said, Edward (1978) *Orientalism*, New York: Vintage Books.
- Skinner, G. William and A. Thomas Kirsch (1975) “Introduction.” In G. William Skinner and A. Thomas Kirsch, (eds.) *Change and Persistence in Thai Society: Essays in Honor of Lauriston Sharp*, Ithaca: Cornell University Press. Pp. 1-24.
- Wakin, Eric (1992) *Anthropology Goes to War: Professional Ethics and Counterinsurgency in Thailand*, Madison: University of Wisconsin, Center for Southeast Asian Studies, Monograph Number 7.